

Олександр Михайлович Керницький,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та методики професійного навчання, УПА, м. Харків

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

У статті аналізується проблема визначення та осмислення вимог, що висуваються до фахівця у сучасних умовах; визначення якостей, що є соціально очікуваними й найбільш значимими як для суспільства, так і для самого випускника; виявлення інтегральних рис конкурентоздатної особистості та педагогічних умов професійно-особистісного розвитку студентів-іноземців в освітньому середовищі ВНЗ.

Ключові слова: *вимоги до майбутнього фахівця, конкурентоздатна особистість, освітнє середовище, студенти-іноземці, педагогічні умови професійно-особистісного розвитку студентів-іноземців в освітньому середовищі.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування особистісної сфери фахівця здійснюється під впливом не тільки цілеспрямованого освітнього процесу, але й специфічного професійного середовища, до якого він адаптується, приступаючи до навчання у вищій школі [1; 2; 3; 7; 8].

Для створення сучасного освітнього середовища, яке дійсно представляє можливості для реалізації особистісного потенціалу кожного студента, необхідно розуміння психологічних особливостей студентського віку, властивих йому криз, знання психолого-педагогічних характеристик як студентства в цілому, так і специфіки конкретного контингенту, орієнтація на вимоги, що висуваються до майбутнього фахівця [2; 7; 10; 12].

Вимоги до випускника ВНЗ спираються на основну мету професійної освіти, яка відображена у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту» і представлена як підготовка

кваліфікованого працівника відповідного рівня й профіля, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, що вільно володіє своєю професією й орієнтованого в суміжних областях діяльності, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності, задоволення потреб особистості в одержанні відповідної освіти [1].

Формулювання основної мети знаходиться також у залежності від вимог розвитку суспільства (конкурентоздатність, орієнтація в суміжних областях діяльності, ефективна робота на рівні світових стандартів) і потреб особистісного характеру (готовність до постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності, задоволення потреб особистості в одержанні освіти).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретико-методологічним основам розв'язання проблеми взаємодії людини та середовища, його значущості для розвитку особистості в онтогенезі присвячені дослідження Р. Бейкера, П. Белла, Л. Виготського, Г. Ковальова, К. Левіна, М. Моїсеєва, Дж. Роттера, С. Рубінштейна, Д. Стоколса, Е. Толмена, Г. Щедровицького, В. Ясвіна та інших. Методологічною чіткістю вирізняється ідея детермінізму С. Рубінштейна як феномен складних залежностей зовнішнього і внутрішнього на різних рівнях розвитку особистості, та положення Л. Виготського щодо визначального впливу на розвиток людини її ситуації соціального розвитку.

Різні аспекти впливу освітнього середовища на розвиток людини знайшли відображення в сучасних наукових дослідженнях І. Баєвої, Б. Бім-Бада, І. Булах, В. Вербицького, І. Єрмакова, Є. Климова, О. Коберника, Ю. Мануйлова, Л. Новікової, А. Петровського, Г. Пустовіта, В. Слободчикова, Л. Сохань та інших.

На основі парадигми розвивального навчання (Ш. Амонашвілі, О. Асмолов, В. Біблер, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, В. Рубцов,

І. Якиманська) були розроблені концептуальні засади розвивального освітнього середовища (В. Петровський, Л. Кларіна, В. Лебедєва, В. Орлов, В. Панов, Л. Смивіна). Ці праці свідчать про зростаюче усвідомлення науковцями необхідності пошуку шляхів покращення підготовки майбутніх фахівців у світі взагалі та в Україні зокрема.

Метою статті є визначення та осмислення вимог, що висуваються до фахівця у сучасних умовах; визначення якостей, що є соціально очікуваними й найбільш значимими як для суспільства, так і для самого випускника; виявлення інтегральних рис конкурентоздатної особистості та педагогічних умов професійно-особистісного розвитку студентів-іноземців в освітньому середовищі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Науковці Р. Петрунева, Н. Дуліна, В. Токарев у вирішенні питання щодо вимог, що висуваються до фахівця в сучасних умовах, виходять із параметрів, включених в усі існуючі моделі фахівця:

- а) вимоги до фахівця, згідно з їх робочим місцем і характером розв'язуваних виробничих завдань;
- б) необхідні знання й уміння;
- в) специфічні соціальні й психологічні якості особистості, що забезпечують ефективність діяльності й життя [6].

Вимоги, що висуваються до фахівця (усього виділено близько 50 вимог) Н.Б. Крилова [4] поєднує в три блоки:

Блок «політична зрілість» – виховання демократизму, політичної культури фахівців як із заходів щодо подолання стереотипів мислення й дії, патріотизм, інтернаціоналізм, толерантне відношення до критики, відношення до соціальних проблем, подолання технократичного підходу до вирішення соціальних проблем та ін.

Блок «високий професіоналізм, ділові й творчі якості» – формування інтересу й потреби до безперервного навчання, творчий пошук, глибокі знання спеціальності, непримиренність до байдужості та ін.

Блок «духовна культура, моральність» – тверді моральні переконання, демократизм у спілкуванні, відкритість, доброзичливість, уміння працювати з людьми, чуйність увага й довіра до людей, порядність, потреба жити інтересами й потребами людей, здатність до спільної роботи, висока культура дискусії, почуття людської гідності та ін.

Якості, соціально очікувані й найбільш значимі як для суспільства, так і для самого випускника ВНЗ, відповідно до блокового принципу проектування моделі підготовки фахівця, об'єднані Ю.М. Фокіним у дві групи:

1) Суб'єкт сучасної культури, активний член суспільства:

- прилучення до досягнень світової й національної культури;
- висока моральність і соціальна активність;
- прагнення до істини як до ідеалу й визнання її пріоритетів;
- особиста гідність у комбінації з повагою до позиції інших;
- совість, а не зовнішні імперативи;
- правова ерудованість і законопослушність;
- активний гуманізм, прагнення до соціальної справедливості;
- терпимість до національних і релігійних особливостей інших;
- патріотизм;
- безумовна ввічливість, поважне ведення полеміки;
- заповзятливість, твердість у реалізації розв'язків;
- обов'язковість.

2) Фахівець, здатний творчо й високопрофесійно вирішувати завдання у певній сфері діяльності:

– загальнопрофесійні якості: облік екологічного імперативу, вирішення завдань на науковій основі, орієнтація на високі технології, ефективне використання засобів інформатизації, професійна ерудованість;

– спеціальні якості: дослідницькі, проектувальні, виробничі, експлуатаційні, управлінські, інструктивно-методичні [11].

Проблема особистого й професійного самовизначення, індивідуальності й самобутності в професії розкриваються Л. Мітіной через побудову двох

моделей: модель адаптивної поведінки й модель професійного розвитку, відзначаючи психологічні особливості, необхідні для формування особистості професіонала нового типу – конкурентоздатної особистості [5]. У центрі уваги дослідження перебуває «самосвідомість» конкурентоздатної особистості, значимість якої виявляється в кожному із трьох просторів життєдіяльності: у сфері своєї діяльності, у системі спілкування й у системі власної «самості» і має трьохрівневу структуру: когнітивний компонент, основу якого становить процес самопізнання; афективний компонент, в основі якого лежить само відношення; поведінковий компонент, що характеризує процес саморегуляції» [5, с. 8].

Дослідження характерних сфер розвитку такої особистості: сфери діяльності, спілкування, особистісних особливостей дозволило виявити три інтегральні риси конкурентоздатної особистості: спрямованість, компетентність і гнучкість (див. таблицю).

Для розвитку гуманістичної спрямованості психологічною умовою виступає усвідомлення студентами провідного мотиву власної поведінки, діяльності, спілкування і його корекція в міру необхідності.

Методами для розвитку гуманістичної спрямованості особистості професіонала з'являються практичні курси й тренінги професійного самовизначення, становлення, росту.

Для розвитку компетентності психологічною умовою служить усвідомлення студентами необхідності підвищення своєї загальнолюдської й спеціальної культури й розгортання ретельно організованого процесу спілкування як базису розвитку конкурентоздатної особистості. Педагогічною умовою тоді є наявність відповідного середовища, культурно-освітнього простору. Емоційна гнучкість включає оптимальну комбінацію емоційної експресивності й емоційної стійкості.

Таблиця – Інтегральні риси конкурентоздатної особистості

<i>Інтегральні риси</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Ознаки</i>
Спрямованість особистості в професійній сфері	Система емоційно-ціннісних відносин, що задають ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості, що й спонукають її до їхнього ствердження в діяльності й спілкуванні	1) спрямованість на інших людей, пов'язана з інтересом до них, довірою, повагою, прагненням до співробітництва (соціальні якості); 2) спрямованість на себе, пов'язана з потребою в самовдосконаленні й самореалізації (індивідуальні якості); 3) спрямованість на предметну сторону професії, зміст діяльності (технологічні якості)
Компетентність особистості	Знання, уміння, навички і способи їх застосування в діяльності, спілкуванні, розвитку й саморозвитку особистості	1) діяльнісна (ЗУН і способи здійснення професійної діяльності); 2) комунікативна (ЗУН і способи здійснення спілкування)
Гнучкість особистості	Гармонійна комбінація трьох взаємообумовлених і взаємозалежних особистісних якостей: емоційної, поведінкової й інтелектуальної гнучкості	Емоційна гнучкість - оптимальна комбінація емоційної експресивності й емоційної стійкості. Поведінкова гнучкість - ефективні паттерни поведінки й оригінальні різноманітні способи рольової взаємодії. Інтелектуальна гнучкість - дві групи якостей в їхній оптимальній комбінації: легкість, спритність, ініціативність, оригінальність при прийнятті рішення і автономність, незалежність у судженнях, критичність, толерантність,

Усвідомлення студентами значимості афективної сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного й фізичного здоров'я є психологічною умовою розвитку емоційної гнучкості, яка здатна поживляти справжні емоції, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, наслідком чого стає гнучкість поведінки, нестандартність, творчість.

Поведінкова гнучкість характеризується здатністю людини відмовитися від невідповідних ситуації способів поведінки й виробляти або ухвалювати нові оригінальні підходи щодо вирішення проблемної ситуації не змінюючи принципи й моральні підвалини життєдіяльності, тобто мається на увазі оптимальна (гармонічна) комбінація індивідуально ефективних (принципово

значимих) моделей поведінки й оригінальних різноманітних способів рольової взаємодії.

Усвідомлення студентами ролі й значення поведінкової сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного й фізичного здоров'я є психологічною умовою розвитку поведінкової гнучкості. У якості засобу розвитку поведінкової гнучкості називають навчання методам і вправам саморегуляції; організація соціально-рольових тренінгів, що сприяють виробленню гнучкої рольової поведінки.

Під інтелектуальною гнучкістю розуміють інваріантну характеристику особистості, у структурі якої виділяють дві групи якостей у їхній оптимальній комбінації: легкість, спритність, ініціативність, оригінальність при прийнятті рішень і автономність, незалежність у судженнях, критичність, толерантність. Проявом інтелектуальної гнучкості вважають здатність вільно переходити від одного класу явищ до іншого, здатність легко відмовитися від гіпотези, що скомпрометувала себе, ідеї й виявити спосіб ефективного вирішення проблеми.

Об'єднання емоційної, поведінкової й інтелектуальної гнучкості формує особистісно значиму констеляцію, яка є інтегральною характеристикою конкурентоздатної особистості й обумовлює різноманітність і здатність до розумного ризику, адекватність і ефективність проявів особистості в діяльності й спілкуванні. Зазначені інтегральні властивості конкурентоздатної особистості (спрямованість, компетентність, гнучкість) значимі лише в єдності, кожна з них безвідносно щодо двох інших самотійного значення не має.

При цьому особистісні функції являють собою не характерологічні якості, як впливає з дослідження В. Серікова, а ті «прояви людини, які й реалізують феномен «бути особистістю» [9]. У якості основних функцій виділені:

- вибіркова (на вибір цінностей і способу життя);
- опосередкована (стосовно зовнішніх впливів і внутрішніх імпульсів поведінки);
- критична (у відношенні цінностей і норм, що пропонуються ззовні);
- функція вольової саморегуляції при досягненні цілей;

- рефлексивна;
- смислова, що орієнтує на побудову особистісної картини світу - системи змістів;
- функція відповідальності за прийняті рішення, забезпечення автономності й стійкості внутрішнього світу, творчого перетворення;
- самореалізації (прагнення до визнання свого образу «Я» навколишніми);
- забезпечення рівня духовності відповідно до домагань (перетворення редукції життєдіяльності до утилітарних цілей).

Цей перелік можна доповнити також функцією самовіддачі, під якою можна розуміти управління особистості психічними процесами, емоційним станом і діяльністю в цілому.

Педагогічні умови професійно-особистісного розвитку студентів-іноземців в освітньому середовищі ВНЗ, на нашу думку, полягають у наступних положеннях:

перша умова – знання викладачами закономірностей сприйняття освітнього середовища й особливостей сприйняття ВНЗ й конкретної кафедри контингенту студентів-іноземців і вміння використовувати їх для створення умов розвитку особистісної сфери студента (в першу чергу - позитивної, доброзичливої атмосфери);

друга умова – розуміння кожним педагогом психологічних особливостей студентського віку та врахування їх у навчально-виховній діяльності;

третья умова – розуміння викладачами властивих студентському віку криз і шляхів їх подолання;

четверта умова – знання викладачами психолого-педагогічних характеристик як студентства в цілому, так і специфіки конкретного контингенту студентів-іноземців, що навчаються у ВНЗ. Особливе значення це положення має саме для закордонних студентів, тому що й навчальний процес, і освітнє середовище ВНЗ повинні бути орієнтовані на їхній професійно-особистісний розвиток з урахуванням складності адаптації в іншій країні;

п'ята умова – облік часу знаходження студента в освітньому середовищі конкретної кафедри.

Однак усі перераховані моменти, хоча і є необхідними при проектуванні освітнього середовища навчального закладу, безумовно, не є достатніми. Адже вища освіта при підготовці майбутнього фахівця повинна працювати з випередженням, урахувати як тенденції, що відбуваються у світі, зміни соціально-економічної обстановки в країні, так і тенденції в сучасній інженерно-педагогічній галузі, щоб адекватно відобразити їх у підготовці майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Визначено та осмислено вимоги, що висуваються до фахівця у сучасних умовах, де основними є такі блоки: політична зрілість; високий професіоналізм, ділові й творчі якості; духовна культура, моральність.

2. Обґрунтовано та визначено якості, що є соціально очікуваними й найбільш значними як для суспільства, так і для самого випускника: якості суб'єкта сучасної культури, активного члена суспільства; якості фахівця, здатного творчо й високопрофесійно вирішувати завдання у певній сфері діяльності.

3. Визначено інтегральні риси конкурентоздатної особистості (спрямованість, компетентність, гнучкість) та педагогічні умови професійно-особистісного розвитку студентів-іноземців в освітньому середовищі ВНЗ.

У подальшому планується провести аналіз типологій освітніх середовищ.

Список використаної літератури

1. Балл, Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму в сучасній освітній, психологічній сферах / Балл Г.О. – Житомир : Волинь, 2010. – 232 с.

2. Гонтаровська, Н. Б. Принципи розробки проекту освітнього середовища навчального закладу як передумови розвитку обдарованої особистості / Н. Б. Гонтаровська // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал нації держави : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 8–9 жовт. 2008 р. / АПН України, Ін-т обдар.

дитини АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України, Ін-т педагогіки АПН України. – К. 2008. – С. 14–22.

3. Выготский, Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М. : Педагогика, 1991. – 480с.

4. Крылова, Н. Б. Социокультурный контекст образования / Н. Б. Крылова // Новые ценности образования. – 1995. – № 2. – С. 67–103.

5. Митина, Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л. М. Митина. – Москва-Воронеж, 2002. – 400 с.

6. Петрусева, Р. О главной цели образования / Р. Петрунева, Н. Дулина, В. Токарев // Высшее образование в России. – 2008. – № 3. – С. 40–46.

7. Радкевич, В.О. Концептуальні підходи до розвитку професійної освіти в Україні / В.О. Радкевич // Управління якістю професійної освіти: Зб. наук. пр. – Донецьк : ТОВ «Лебідь». – 2009. – С. 129–132

8. Савченко, В. А. Управління розвитком персоналу / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 351 с.

9. Сериков, В. В. Ситуация развития личности как педагогически преобразованная среда / В. В. Сериков // Воспитательная среда вуза как фактор профессионального становления специалиста. – Воронеж, 2004. – С.7–12.

10. Слободчиков, В. И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / В. И. Слободчиков // Вторая Российская конференция по экологической психологии. – М. : Экопсицентр РОСС, 2000. – С.5.

11. Фокин, Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество / Ю. Г. Фокин. – М. : Академия, 2002. – 224 с.

12. Ясвин, В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Брюханова Н. О.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2014

Керницький А. М. Педагогические условия профессионально-личностного развития студентов-иностранцев в образовательной среде ВУЗ

В статье анализируется проблема определения требований, которые предъявляются к специалисту в современных условиях; определение качеств,

которые социально значимы и ожидаемы как для общества, так и для самого выпускника; выявление интегральных черт конкурентоспособной личности и педагогических условий профессионально-личностного развития студентов-иностранцев в образовательной среде ВУЗ.

Ключові слова: требования к будущему специалисту, конкурентоспособная личность, образовательная среда, студенты-иностранцы, педагогические условия профессионально-личностного развития студентов-иностранцев в образовательной среде ВУЗ.

Kernyckiy O. M. Pedagogical conditions of professional and personal development of international students in the educational environment of universities

The author emphasizes that creation of a modern educational environment that truly represents the opportunities to fulfil the personal potential of each student, requires understanding of psychological characteristics of the high school student-aged group, its inherent crises, knowledge of psychological and pedagogical characteristics of both students in general and characteristic aspects of a particular cohort, focusing on the requirements imposed on a future specialist.

It is emphasized that the primary purpose of the education today depends on the requirements of social development (competitiveness, focus on related areas of activity, effective work in compliance with international standards) and personal needs (willingness to continuous professional development, social and professional mobility, satisfaction of needs of an individual in receiving education).

Research in specific spheres of personal development (spheres of activity, communication, personal characteristics) has revealed three integrated traits of a competitive personality: directionality, competence and flexibility.

The requirements that apply to a specialist in a modern environment were defined and analyzed, wherein the main requirements include: political maturity; high professional skills, business and creative characteristics; intellectual culture, morality.

The characteristics which are socially expected and the most significant for the society and the graduate himself, were justified and defined: the characteristics of a subject of modern culture, of an active member of society; of a specialist who can creatively and professionally solve problems in a particular field of activity.

Integrated competitive personality traits (directionality, competence, flexibility) and pedagogical conditions of professional and personal development of international students in the educational environment of universities, were defined.

Pedagogical conditions of professional and personal development of international students in the educational environment of universities were defined, such as possession by teachers of knowledge of the patterns of perception of the educational environment and the university and a specific department contingent of foreign students and their ability to use them to create conditions for the development of student personality sphere; understanding by each teacher of psychological characteristics of the high school students' age and their consideration in the educational activity; their understanding of its peculiar high school student-age

crisis and of the ways to overcome them; their understanding of both psychological and educational characteristics of students as a whole, and the specificity of a particular contingent of foreign students enrolled in the universities; the time tracking of the student's presence in the learning environment of a particular university department.

Keywords: *future requirements for skilled, competitive personality, educational environment, foreign students, pedagogical conditions of professional and personal development of foreign students in the educational environment of a university.*